

TERMINOLOGIYANING IZCHIL TARJIMASI VA U BILAN BOG‘LIQ MUAMMOLAR

Luqmonova Madina Dilshod qizi

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti
universiteti talabasi*

madinalukmanova0809@gmail.com

+998-90-881-80-84

Annotatsiya: Ushbu maqolada terminologiyaning izchil tarjimasi masalasi va tarjima jarayonida yuzaga keladigan asosiy muammolar tahlil qilinadi. Xususan, ilmiy, texnik va ijtimoiy sohalarida qo'llaniladigan terminlarning yagona va barqaror tarjimasini ta'minlash muhimligi yoritiladi. Terminlarning ko'p ma'noliligi, muqobil variantlarning mavjudligi, milliy va madaniy omillarning ta'siri hamda terminologik standartlarning yetishmasligi izchil tarjimaga to'sqinlik qiluvchi asosiy omillar sifatida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, terminologik lug'atlar, standartlashtirish va tarjimon kompetensiyasining roli alohida ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: terminologiya, izchil tarjima, tarjima muammolari, terminologik standartlar, muqobil terminlar, tarjimon kompetensiyasi.

Annotation: This article examines the issue of consistent terminology translation and the main problems associated with it. The study highlights the importance of ensuring uniform and stable translation of terms used in scientific, technical, and social fields. Key challenges such as polysemy, the existence of multiple equivalents, the influence of national and cultural factors, and the lack of terminological standardization are analyzed as major obstacles to consistency. Additionally, the role of terminological dictionaries, standardization processes, and translator competence is emphasized.

Keywords: terminology, consistent translation, translation problems, terminological standardization, equivalent terms, translator competence.

Bugungi kunda globalashuv va ilmiy-texnik taraqqiyot jarayonlari turli sohalar o'rtasida axborot almashinuvi jarayonini rivojlantirmoqda. Ushbu jarayonda tarjima, xususan terminologiyaning izchil tarjimasi muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Terminlar muayyan ilmiy tushunchalarni aniq ifodalovchi leksik birliklar bo'lib, ularning bir xil

bo'lmagan yoki noto'g'ri tarjimasi ilmiy matn mazmunining buzilishiga olib keladi⁹⁹. Shu bois terminologik izchillik tarjima sifatini belgilovchi asosiy mezonlardan biri hisoblanadi.

Terminologiya va tarjima masalalari XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab ko'plab xorijiy olimlar tomonidan ilmiy jihatdan tadqiq etilgan. Terminologik nazariya asoschilari terminlarni standartlashtirish va ularning tushunchaviy aniqligini ta'minlash zarurligini ta'kidlaydilar. Hozirgi kunda esa fan va texnologiya rivoji natijasida yangi terminlarning tezkor kirib kelishi, ularning turlicha tarjima qilinishi va yagona variantning mavjud emasligi terminologiyani izchil tarjimasi muammosini yanada dolzarb qilmoqda. Mazkur holat ilmiy matnlar, darsliklar va rasmiy hujjatlarda terminologik nomuvofiqliklarni keltirib chiqarib, ilmiy muloqot samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Terminologiya tilshunoslikning mustaqil sohasi sifatida muayyan fan, texnika yoki ijtimoiy faoliyat sohasiga oid tushunchalarni ifodalovchi terminlar tizimini o'rganadi. Terminlar umumxalq leksikasidan farqli ravishda aniq, barqaror va bir ma'noli bo'lishi bilan ajralib turadi. Shu sababli terminologiya ilmiy tafakkur va bilimlarni tizimlashtirishda muhim vosita hisoblanadi. Terminologiyani asosiy vazifasi tushuncha va uning nomi o'rtasidagi qat'iy munosabatni ta'minlashdan iborat.

Nazariy terminologiya asoslari XX asrda shakllangan bo'lib, bu borada avvalo E. Vüsterning ishlari muhim ahamiyat kasb etadi. U terminlarni standartlashtirish, ularning tushunchaviy aniqligini belgilash va xalqaro darajada muvofiqlashtirish g'oyasini ilgari surgan. Vüsterga ko'ra, termin muayyan tushunchaning yagona va rasmiy belgisidir. Ushbu yondashuv terminologiyani izchil tarjimasi masalasiga nazariy poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Tarjimada terminologik izchillik tushunchasi

Terminologik izchillik tarjimada bir xil terminning bir matn doirasida hamda bir necha matnlarda bir xil ekvivalent orqali ifodalanishini anglatadi. Izchillik nafaqat leksik darajada, balki tushunchaviy va funksional darajada ham ta'minlanishi lozim. Agar tarjimada termin bir joyda transliteratsiya qilinib, boshqa joyda erkin tarjima qilinsa, matnning yaxlitligi buziladi.

Tarjimashunoslik nazariyasida izchillik tushunchasi ekvivalentlik bilan chambarchas bog'liq. P. Nyumark terminlarning tarjimasida semantik aniqlik va funksional moslikni asosiy mezon sifatida ko'rsatadi. Uning fikricha, termin tarjimasida estetik yoki stilistik erkinlikdan ko'ra aniqlik ustuvor bo'lishi kerak. Shu bois terminologik izchillik ilmiy va texnik tarjimalarning eng muhim talablaridan biri hisoblanadi.

Terminologik tarjimada yuzaga keladigan asosiy muammolar

⁹⁹ Newmark, P. *A Textbook of Translation*. London: Prentice Hall, 1988.

Terminologiyaning izchil tarjimasiga to‘sqinlik qiluvchi omillar ko‘p bo‘lib, ularni nazariy jihatdan bir necha guruhga ajratish mumkin.

Birinchidan, terminlarning ko‘p ma‘noliligi (polisemiya) muammosi. Ayrim terminlar umumtil birliklari bilan shakldosh bo‘lib, kontekstga qarab turli ma‘nolarni ifodalaydi. Masalan, ingliz tilidagi *network* termini texnika, iqtisod va sotsiologiya sohalarida turli tushunchalarni anglatadi. Agar tarjimon sohaviy kontekstni inobatga olmasa, noto‘g‘ri ekvivalent tanlanishi mumkin.

Ikkinchidan, muqobil terminlarning mavjudligi izchillikni buzuvchi asosiy omillardan biridir. O‘zbek tiliga kirib kelgan ko‘plab xorijiy terminlar bir nechta tarjima variantlariga ega. Bu holat terminologik tizimning barqarorlashmaganidan dalolat beradi. Natijada bir muallif “*integratsiya*” terminidan foydalansa, boshqasi “*uyg‘unlashuv*” variantini qo‘llaydi, bu esa ilmiy muloqotda chalkashlik tug‘diradi.

Uchinchidan, standartlashtirilgan terminologik bazaning yetishmasligi ham jiddiy muammo hisoblanadi. Garchi ayrim sohalar bo‘yicha lug‘atlar va rasmiy terminologik ro‘yxatlar mavjud bo‘lsa-da, ular doimiy ravishda yangilanib borilmaydi. Fan va texnologiya rivoji esa yangi terminlarning tezkor paydo bo‘lishini talab qiladi.

Milliy va madaniy omillarning termin tarjimasiga ta’siri

Terminologik tarjimada milliy va madaniy omillar muhim rol o‘ynaydi. Ayrim terminlar muayyan xalqning ilmiy an‘analari va tafakkur uslubiga bog‘liq holda shakllangan bo‘ladi. Bunday terminlarni to‘liq ekvivalent bilan tarjima qilish qiyin kechadi. Natijada tarjimon transliteratsiya, kalkalash yoki izohli tarjima usullaridan foydalanishga majbur bo‘ladi.

O‘zbek tilida termin yaratish jarayonida milliy til imkoniyatlaridan foydalanish masalasi doimo muhokama markazida bo‘lib kelgan. Bir tomondan, xalqaro terminlarning aslyatda saqlanishi ilmiy muloqotni osonlashtirsa, ikkinchi tomondan, milliy terminlarning yaratilishi tilning rivoji va mustaqilligini ta’minlaydi. Shu nuqtayi nazardan, terminologik izchillik faqat tarjima masalasi emas, balki til siyosati bilan ham bevosita bog‘liqdir.

Tarjimon kompetensiyasi va terminologik izchillik

Terminologiyaning izchil tarjimasini ta’minlashda tarjimon shaxsiy kompetensiyasi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Tarjimon nafaqat ikki tilni mukammal bilishi, balki tarjima qilinayotgan soha bo‘yicha yetarli bilimga ega bo‘lishi lozim. Sohaviy bilim yetishmasligi terminlarni noto‘g‘ri talqin qilishga olib keladi.

Zamonaviy tarjimashunoslikda tarjimonning terminologik kompetensiyasi tushunchasi ilgari surilgan bo‘lib, u terminologik lug‘atlar bilan ishlash, termin bazalarini yaratish va tarjima xotiralari (CAT tools)dan foydalanish ko‘nikmalarini o‘z ichiga oladi. Ushbu vositalar terminologik izchillikni ta’minlashda samarali mexanizm bo‘lib xizmat qiladi.

Nazariy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, terminologiyaning izchil tarjimasi murakkab va ko‘p omilli jarayon bo‘lib, u terminologiya nazariyasi, tarjimashunoslik, til siyosati va amaliy tarjima faoliyati kesishgan nuqtada shakllanadi. Terminlarning ko‘p ma’noiligi, muqobil variantlarning mavjudligi, standartlashtirish muammolari hamda tarjimon kompetensiyasi izchillikka bevosita ta’sir ko‘rsatadi¹⁰⁰.

Shu bois terminologik izchillikni ta’minlash uchun nazariy asoslangan yondashuv, rasmiy terminologik manbalar va zamonaviy tarjima texnologiyalaridan kompleks foydalanish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mahmadiyor Asadov. (2025). A Brief Review Of Vilen Komissarov’s Theory Of Equivalence. *International Journal Of Literature And Languages*, 5(12), 86–89.
2. Newmark, P. A Textbook of Translation. Oxford: Pergamon Press, 1988.
3. Karimov, M. Tarjima nazariyasi asoslari. Toshkent: Fan nashriyoti, 2015.
4. Sager, J. C. *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1990.
5. O‘zbekiston Respublikasi Terminologiya qo‘mitasi ma’lumotlari, 2023.
6. Vinay, J.-P., & Darbelnet, J. Comparative Stylistics of French and English. John Benjamins, 1995.
7. Rashidova, N. B. ACTIVE, COMMON WORDS-ARABISMS OF THE SPHERE OF EDUCATION IN THE UZBEK LANGUAGE.

¹⁰⁰ Sager, J. C. *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1990.